

Politička teorija

Prethodno priopćenje

322

Primljeno: 18. prosinca 2006.

Zakašnjela sekularizacija *

DAVOR RODIN**

Sažetak

Autor sugerira da bi se mnogoznačni pojam sekularizacije trebao shvatiti u značenju dezideologizacije kulture, religije, nacije, govora, ekonomije. Time bi se otvorio prostor za demokratsko odlučivanje u Europskoj Uniji, a onda i prostor za politiku koja bi imala kapacitet za kolektivno obvezujuće odluke u demokratski proizvedenom pluralizmu, a ne u onom koji smo u staroj Europi povijesno zatekli. Sekularizacija izvorno znači prevođenje svećenika ili redovnika u svjetovni stalež čime postaje *secularis* ili svjetovnjak. Od Westfalskoga mira 1647. riječ sekularizacija znači preuzimanje crkvenih dobara pod svjetovnu upravu. Sekularizacija znači jasno razdvajanje crkve i države. Također ona znači svjetovno ozbiljenje kršćanskih postulata univerzalne jednakosti jednakih među jednakima. Danas, pojam sekularizacije upotrebljavamo u prenesenom značenju kao dezideologizacija, tj. kao kritika državnih oblika poput fašizma i komunizma koji se nisu demokratski, nego ideološki legitimirali. U tom je smislu teza o kulturnom ili duhovnom jedinstvu Europe kao njezinoj legitimacijskoj osnovi nedemokratska jer tom se tezom demokraciju supstituirala i uvjetuje s neodređenim pojmom kulture ili govorne komunikacije.

Ključne riječi: sekularizacija, Europska Unija, demokracija, dezideologizacija, Luhmann

I

Sekularizacija je difuzan mnogoznačan pojam. Danas se ponovno govori o sekularizaciji, jer Europskoj Uniji manjka “unutrašnja” politička i demokratska integracija pa je Europa, kako se misli, samo izvanjski povezana ne-

* Izlaganje na skupu *Atheismen und Säkularisierung, oder Wie religiös sind noch die Bürgergesellschaften Europas?* Stift Heiligenkreuz b., Beč, 16.-18. studenoga 2006. godine.

** *Davor Rodin*, profesor emeritus Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu.

spornim ekonomskim vezama. Pitanje je bi li njezinoj čvršćoj integraciji pomoglo duhovno jedinstvo. Duhovna jedinstva poput *religija, nacija, govora* vrlo su *homogena* i *ekskluzivna* politika, međutim ima svojstvo da ne ujedinjuje samo povijesno predoblikovana, nego i demokratski *sada* i *ovdje* proizvedena razlikovanja.

Otvoreno je pitanje na koje se značenje pojma sekularizacije pritom misli. Unija nije nadležna za duhovne sadržaje svoga stanovništva pa stoga ne uočava relevantnost tih duhovnih sadržaja za trajno oblikovanje buduće “europske kuće”. Otud neuspjesi na unutrašnjoj političkoj integraciji, a oni uzrokuju brojne nedoumice, ponajprije nerazjašnjen odnos povijesno konstituiranoga *duhovnog pluralizma* europskih naroda i *demokratski proizvedenoga pluralizma*. Ovi *nesumjerljivi pluralizmi*¹ slabe ili, dapače, ometaju kapacitete za oblikovanje zajedničke političke volje Europljana. Sve su te nedoumice sažete u već zastarjeloj dvojbi je li Europa u perspektivi *savezna država* ili *savez država*? Dakako, odgovor glasi ni jedno ni drugo i to opravdava danas važeću etiketu: Europa je zajednica *sui generis*, tj. ni *duhovna kuća budućnosti* niti *eukos*.

Kad raspravljamo o europskoj političkoj zajednici *sui generis*, onda ovu etiketu koja istodobno prikriva i premošćuje jaz između duhovno-povijesnoga i političkoga pluralizma treba поближе opisati. Zato, naime, novovjekovna politička filozofija, ako je ikad i postojala, nije prikladno metodološko sredstvo.

Politička integracija i demokratizacija Europe ne će se moći polučiti ni duhovnim, religijskim i kulturnim supstitutima politike i demokracije, niti prosvjetiteljskim univerzalizmom i kozmopolitizmom. Prosvjetiteljstvo je ljudima pripisalo tri univerzalno vrijedeća svojstva: *slobodu, um* i *smrtnost*. S tim trima univerzalnim i apstraktnim, ali nepovijesnim svojstvima nije se moglo politički i demokratski upravljati kompleksnim “duhovnim životinjskim carstvom” Europe, da o svijetu i ne govorimo. Nitko ne želi Europu kao superdržavu prema Kantovu univerzalističkom projektu, pa ipak euroskeptici i dalje misle kantovski s unaprijed danim predodžbama jedinstvene Europe, vjerojatno upravo zato što znaju da je Kantov projekt neostvariv.

Što je bilo, uza sve proturječnosti, teoretski suprotstavljeno prosvjetiteljskom univerzalizmu i kozmopolitizmu? *Ponajprije* Gadamerova, Apelova i Habermasova *hermeneutika*. Umjesto novovjekovnoga univerzalizma navedeni autori nisu predložili *politički* i *demokratski pluralizam*, nego povijesno predoblikovani *kulturni pluralizam* u svojstvu preduvjeta mogućnosti demokracije. Time su udovoljili trenutačnim interesima konzervativnih nacional-

¹ Religije razlikuju vjernike, nevjernike i inovjerce, nacije razlikuju svoje pripadnike i strance. Demokracija je slijepa za ta razlikovanja. Ona razlikuje vladajuće i vladane, čak i onda kad su svi građani pravno isti.

nih elita koje su demokraciju smjestile na kraj puta postupnoga izjednačivanja nacionalnih ustavnih tradicija, ponajprije one engleske, francuske i njemačke. S povijesno predoblikovanim *predrazumijevanjem* praktičkoga djelovanja kao duhovnim *apriorijem* euroskeptici su političku i demokratsku integraciju europskih naroda htjeli dovesti u pitanje.

Drugi oblik suprotstavljanja novovjekovnom univerzalizmu pokušali su postmodernisti koji su predložili drukčiji izlazak iz prosvjetiteljskoga univerzalizma, kao i izlazak iz povijesno predodređene nacionalne države. Ona je povijesno nastala pa može povijesno i proći, kako je priznao i Habermas.

Ta je postmoderna, dekonstruktivistička strategija neprihvatljiva za većinu europskih političkih i teorijskih elita. Te su elite uvidjele da ideje westfalskog mira iz 1647. godine zajedno s Kantovim *vječitim mirom* s onu stranu groblja nisu danas primjenjive za duhovno i politički pluralnu Europu, pa ipak, one oklijevaju prihvatiti nove putove. Novosti su svuda poželjne, osim u razumijevanju politike i demokracije.

U središtu spora između euroskeptičkih hermeneutičara i postmodernih eurooptimista stoji, uz ostale, i pojam *sekularizacije* koji duhovnu tradiciju amalgamira s demokracijom i politikom i s tim *amalgamom* ili *simbiozom*² ostavlja nadnacionalnu europsku politiku i demokraciju u povijesnoj čekaonici.

Demokratski deficit na razini EU-a ne slijedi samo iz egoizma i pragmatizma nacionalnih država, on je ukorijenjen u racionalističkoj biti novovjekovlja: “Ako pojam demokracije uzmemo u strogosti njegova značenja (*kratein demos*), to još nikada nije bilo istinske demokracije, niti će je ikada biti. Prirodnom poretku je protivno da veći broj vlada, a da se manjim brojem vlada ...” (Rousseau, 1963.: 105). Ipak, danas u europskim nacionalnim državama funkcionira demokracija, ali se u Europskoj Uniji teško prihvaća, ne samo na temelju Rousseauova argumenta, nego i realno politički, jer koja bi europska nacija i njezina elita već danas bila spremna svoju politiku opravdavati pred nekom nadnacionalnom, nadržavnom, europskom demokratskom većinom?

To je problem i sada ćemo ga pokušati opisati objašnjenjem pojma sekularizacije. To je zaobilaznica, ali obilaznice su katkad kraće od najkraćih pravaca. *Što je dakle sekularizacija?*

Ad a) Sekularizacija izvorno znači prevođenje svećenika ili redovnika u svjetovni stalež. Iz redovnika postaje *secularis* ili svjetovnjak.

² Pojam *amalgama* i *simbioze* uveo je Habermas kako bi izbjegao dijalektički pojam *jedinstva suprotnosti*.

Ad b) Od Westfalskoga mira 1647. riječ sekularizacija, koju je uveo francuski predstavnik na pregovorima, znači preuzimanje crkvenih dobara pod svjetovnu upravu.

Ad c) Sekularizacija znači jasno razdvajanje crkve i države (*potestas prima* i *potestas secunda*), kako su to razdvajanje prikazali Hobbes, osobito Locke u svojem *Pismu o toleranciji*.

Ad d) Sekularizacija u Kanta i Hegela znači svjetovno ozbiljenje kršćanskih postulata univerzalne *jednakosti jednakih među jednakima*.

Ad e) Danas se pojam sekularizacije upotrebljava u prenesenom značenju kao *dezideologizacija*, tj. kao kritika državnih oblika poput *fašizma* i *komunizma* koji se nisu demokratski, nego ideološki legitimirali. U tom je smislu teza o kulturnom ili duhovnom jedinstvu Europe kao njezinoj legitimacijskoj osnovi nedemokratska jer tom se tezom demokraciju supstituira i uvjetuje s neodređenim pojmom kulture ili govorne komunikacije.

Kako se tih pet značenja pojma sekularizacije razumije na Balkanu gdje još uvijek vlada *hijerarhijsko*, a ne *funkcionalno*, razlikovanje socijalne strukture?

Ad a) Prevođenje redovnika u svjetovnost općenito je razumljiva svakom *katoliku*, *pravoslavcu* ili *muslimanu* na Balkanu.

Ad b) Prevođenje crkvenih imanja pod svjetovnu vlast ili *agrarne reforme* bile su djelomično provedene tek u Kraljevini Jugoslaviji 1918. godine, a potom u socijalističkoj Jugoslaviji nakon 1945. godine. Agrarne su reforme provedene pod parolom *zemlja seljacima*. Za narode Jugoslavije sekularizacija zemlje bila je provedena od država koje narodi nisu razumjeli kao svoje bez obzira na to je li bila riječ o Austro-Ugarskoj Monarhiji u doba njezine okupacije Bosne i Hercegovine, ili o *prvoj* i *drugoj* Jugoslaviji. Zakašnjela sekularizacija zemlje posljedica je činjenice da su balkanski narodi tek nakon 1990. dobili vlastite države. Sekularizacija bez vlastite nacionalne države pravi je razlog svih zakašnjenja na Balkanu. Evo posljedica tog zakašnjenja: Pod vlašću stranih država razvile su se religije u *surogatne političke stranke* u funkciji zastupnica naroda. Bosanski su se *muslimani* pod tim utjecajem razvili u naciju, *pravoslavci* su poistovjetili vjeru i naciju, a *katolici* su, osobito u Hercegovini, pod utjecajem franjevacu postali proturimski, tendencija koja je vidljiva i u Hrvatskoj kad se, primjerice, govori o hrvatskoj crkvi umjesto o Crkvi u Hrvata, što se može smatrati tendencijskom protestantizacijom Katoličke crkve u Hrvatskoj. Pod tuđinskom vlašću sekularizacija je shvaćena kao pokušaj rastavljanja vjernika od njihove Crkve koju se držalo čuvaricom nacije.

Zemlju dobivenu u agrarnim reformama seljaci nikada nisu razumjeli kao zbiljski svoju, i čim je bilo moguće, oni su tu zemlju prodavali, u Dalmaciji

masovno takozvanim vikendašima. Sadašnja se pravno složena procedura vraćanja crkvenih dobara na temelju ugovora između Republike Hrvatske i Vatikana odvija bez osobitih političkih otpora.

Ivo Andrić je opisao osobito patološki slučaj sekularizacije crkvenih i feudalnih dobara u okolnostima austrougarske okupacije Bosne i Hercegovine. Kad je austrougarska vojska okupirala Bosnu i Hercegovinu, bila je pozdravljena od kršćanskoga stanovništva: pravoslavaca i katolika. Očekivalo se da će kršćanska Austro-Ugarska provesti sekularizaciju turske zemlje. Kad se to nije dogodilo, kršćansko je stanovništvo zemlju “sekulariziralo” samo, naimenasilno je prisvojilo. Što je na to učinila austrougarska okupacijska vlast? Da ne bi naljutila Portu, proglasila je nasilnu sekularizaciju protupravnom, vratila sitnom muslimanskom plemstvu zemlju i usto prepustila muslimanskom sitnom plemstvu lokalnu upravu. Ima li se pritom na umu ondašnja politika centralnih sila “Drang nach Osten”, tada je razumljivija cijela osjećajna pozadina atentata na Franza Ferdinanda kojim je izazvan Prvi svjetski rat.

Ukratko, balkanski narodi koji nisu pravodobno konstituirali svoje države nisu mogli provesti ni pravodobnu sekularizaciju zemlje niti demokratizaciju, tj. razdvajanje crkve i države. Zakašnjela sekularizacija pod tuđinskom vlašću dovela je do snažne politizacije crkvi kao surogatnih političkih zastupnica balkanskih naroda. Ta je tradicija i danas prepreka adekvatnoj demokratizaciji novih država. U religijama nije moguće razlikovati vladajuće i one kojima se vlada. U religijama su svi vjernici kao djeca božja jednaki, a razlike postoje samo između *vjernika*, *ateista* i *inovjeraca*, a to nije ni političko niti demokratsko razlikovanje. U tim su uvjetima građani drugih vjera u današnjim nacionalnim državama na Balkanu politički marginalizirani.

Načelo vjerskoga identiteta analogijom je preneseno na nacionalni identitet, a nacionalni identitet, slično religijskomu, razlikuje *sunarodnjake* i *strance*, a to također nije ni demokratsko niti političko razlikovanje, pa se u demokratskoj ustavnoj nacionalnoj državi strance i sve ostale manjine štiti *građanskim pravima*. To dakako funkcionira u nacionalnim državama. Budući da EU nije nacionalna država, nego pluralistička zajednica *sui generis*, ona manjine štiti kao viša juridička instancija, ali svoje presude može tek proceduralno, a ne silom nametati nacionalnim državama.

Ad c) Sekularizacija u smislu razdvajanja države i crkve (*potestas prima* i *potestas secunda*) u Hobbesovu i Lockeovu smislu postala je mogućom tek onda kad su se vjernici i građani (pripadnici naroda) suočili s demokratski, a ne više teološki legitimiranom državom³. U uvjetima ideološki neutralne

³ Carl Schmitt je dakako pokazao da i nacionalno legitimirana država zadržava teološku formu legitimacije. Ne zahtijeva reviziju subjekt legitimacije nego pojam legitimacije.

pravne države religijska su uvjerenja i osjećaji nacionalne pripadnosti privatizirani. Crkve su se ustavno odvojile od države, ali ne i vjerski i nacionalno opredijeljeni pojedinci kao *historijski proizvedena* “supstancija” države. Demokracija, koja je od Aristotela osjetljiva na razlikovanje vladajućih i vladanih, ne može djelovati na religijske i nacionalne osjećaje građana. Vjera i nacionalni osjećaji ne podliježu demokratskom razlikovanju na vladajuće i vladane. Demokracija je slijepa za te osobine građana, a građani navedenih osjećaja opet na demokraciju. Demokracija je zbog te nevidljivosti građanskih uvjerenja i osjećaja krhka do samorazaranja. Mehanizmi religijskoga i nacionalnoga uključivanja i isključivanja građana iz tih sustava djeluju dijagonalno kroz demokratske procedure razlikovanja vladajućih i vladanih. Možda je sekularizacija u Lockeovu smislu u Engleskoj do kraja provedena, pa ipak Englezi znaju da je gospođa Blair katolkinja i protiv toga demokracija nema što reći. Dakako, vrijedi i obratno – braća i sestre u vjeri nemoćni su protiv demokratskoga razlikovanja na vladajuće i vladane. Ako su svi jednaki, kao vjernici, radnici ili Nijemci, ne treba im demokracija jer vladati se može stvarima ili drugim narodima i religijama, ali ne *drugovima*, *braćom* i *sestrama*, *sunarodnjacima*. Dakako, na primjeru fašizma i komunizma postalo je vidljivo da su i ti režimi oslonjeni na braću i drugove, unatoč tom jednoulju, na kraju bili nemoćni pred demokracijom.

Ad d) Sekularizacija u Kanta i Hegela znači svjetovno, ovozemaljsko ozbiljenje transcendentnih kršćanskih postulata slobode od svakoga *pokoravanja jednakih jednakima*. Ta se pobožna utopija u fašizmu i komunizmu definitivno blamirala. No, na Balkanu još uvijek živi čežnja za *jednakošću jednakih*: “... suvremeni prelazak na demokraciju, demokratizacija se uvijek povezuje s razuzdanošću, s previše slobode, s libertinažom, liberalizmom, perverzijom, delinkvencijom, i bezakonjem: Sve je dopušteno” (Derrida, 2003.: 40). Demokracija, dakako, zahtijeva određenu homogenizaciju, ili jednakost jednakih te postoje različite vrste homogenizacija: *nacionalna*, *religijska*, *socijalna*, *rasistička* i ona najbolja *pravna*, ali svaka je homogenizacija kao preduvjet demokracije paradoksalna jer demokracija razara svaku homogenost i ako to ne čini, tada ukida samu sebe.

Ad e) Danas se pojam sekularizacije upotrebljava u značenju *dezideologizacije*. Njime se kritiziraju *fašizam* i *komunizam* kao državni oblici koji su se ideološki, a ne demokratski legitimirali. U tom je smislu i govor o kulturnom jedinstvu Europe kao legitimacijskoj osnovici EU-a problematičan. S tezom o kulturnom identitetu Europe želi se s nategnutim pojmom zajedničke kulture, duha i komunikacije zamijeniti ili uvjetovati demokraciju, što je *protudemokratska*, iako nipošto totalitarna strategija.

II

Postavlja se pitanje kojim je putem moguće izići iz okvira tradicionalne europske nacionalne države, kao glavne prepreke ujedinjenoj Europi ako je prosvjetiteljska kozmopolitiska utopija neprihvatljivo rješenje. Ili, drukčije formulirano: je li i kako je *moguća sekularna, tj. politički i demokratski, a ne ideološki legitimirana Europska Unija?* Odgovor na to pitanje posve je nezvjestan.

Pretpostavili smo da demokracija, religija, nacija, govor, kao funkcionalni sustavi imaju *inkluzivnu* i *ekskluzivnu* funkciju. Religija, nacije, demokracija, pravo, mediji su s funkcionalno ograničenim senzibilitetom kojim svoju okolinu prema vlastitoj strukturi uključuju i isključuju. Postavlja se pitanje kakve društveno-kritičke posljedice slijede iz sustava religije, nacije, demokracije, države ili prava koji iz svoje okoline isključuju sve što u svoje sustave *ne mogu* ili *ne žele uključiti*.

Ako ne postoji više jedinstvo sistema i okoline kao u novovjekovnoj filozofiji, tada vlada načelo: *tertium non datur*. Funkcionalno diferencirani autopoietički sustavi ne ukidaju *kodne razlike*, primjerice razlikovanje *vjernik – nevjernik*. Razlike ostaju i sustavi stoje u međusobnoj semantičkoj iritaciji ne samo sa svojom anonimnom okolinom, nego i s drugim sustavima u paralelnom poretku, dakle ne jedni nad drugima, nego jedni uz druge, međusobno prevodivi, ali bez višega jedinstva u kojem bi razlike bile prevladane, bez nade za uspostavu potpunoga jedinstva katolika, pravoslavaca i protestanata, da navedemo taj primjer.

Više jedinstvo razlika djelovalo je u klasičnim kritičkim teorijama u funkciji utopijskoga cilja kojim se opravdavala kritika postojećega društvenog stanja. Ta su nam viša jedinstva različitoga poznata kao *nacionalna država, komunizam, beskonfliktno društvo, humanizam, kozmopolitizam, mesijanzam*. Europa ne će nikada postati više jedinstvo svoje pluralne strukture, naprotiv. Europa nije utopijski cilj, nego *osmišljavajuće političko djelovanje* koje se poput svakog djelovanja odvija u *modusu presenta*. To djelovanje koje nazivamo Europom suodređeno je sa *slučajnostima* i *neizvjesnostima* svoga prezentnoga djelomično poznatoga, a djelomično anonimnoga i *neraspoloživoga* okoliša (Luhmann, 1986.: 79).

Kako da se bez temporalne perspektive unaprijed određenoga ustrojstva Europe dopre do kritičkoga odnosa prema sadašnjem stanju u Europskoj Uniji? Ili, kako je moguće proeuropski djelovati bez unaprijed određenoga cilja Europe?

Dio suvremenih istraživača tvrdi da se prezentni problemi permanentno politički i demokratski rješavaju i predlaže dva tipa djelovanja: *distanciranje* od postojećih društvenih i političkih procesa i *angažman* u njima.

Funkcionalni sustavi religija, demokracija, nacija, država imaju visoko diferencirane strukture, a time i vrlo visok kriterij uključivanja i isključivanja s kojim čitave dijelove europskoga stanovništva mogu isključiti iz demokratskih, religijskih, političkih, ekonomskih, europskih procesa, što mi u Hrvatskoj u pregovorima o pristupu Europskoj Uniji jasno osjećamo.

Postavlja se pitanje kako da se taj nezgodni potencijal međusobnoga isključivanja autopoietičkih sustava učini podnošljivim u nekom *modus vivendi* kad ga se već ne može prevladati izjednačivanjem svih posebnosti u nekom višem jedinstvu.

Kritika postojećega stanja u Europskoj Uniji, prema teorijama diferencije, ne može se voditi sa stajališta *povijesno* ili *utopijski* predodređenih ciljeva, nego neposrednom političkom komunikacijom *kompetentnih igrača* iz različitih sustava, uključujući i nacionalne države. Ono što se u tradicionalnom vokabularu zove društvenom kritikom, u optici teorija diferencije jest *zajednička igra s različitim pravilima igre*.

Teorije diferencije nisu primjenjivi *nacrti* za poboljšanje prilika u Europskoj Uniji. Upravo je iz aplikativnoga i meliorativnoga razumijevanja novovjekovnih teorija i došlo do suvremenoga strukturalnog neoliberalističkog nasilja nad ljudima i prirodom, što se eufemistički etiketira *društvom znanja*. Kritički potencijal teorija diferencije nije u njihovoj praktičkoj primjeni. Naprotiv, te teorije *vizibiliziraju* strukturalno sljepilo novovjekovnih pravnih i drugih teorija koje su po uzoru na prirodne znanosti bile aplicirane i time uzrokovale današnje strukturalno nasilje nad ljudima. Sve je to neprihvatljivo u današnjoj Europi. Europa ne treba ustav u smislu pravnoga nacrtu koji treba politički ozbiljiti, kako je to mislio Kant.

Teorije diferencije ne predlažu ustavni nacrt za bolju Europu, one ne dijagnosticiraju situaciju u postojećem društvu, na temelju koje bi se odredila terapija. To su radile stare utopije. Ove nove teorije markiraju mogućnosti koje su na odsutan način prisutne u postojećoj situaciji, one dakle ne operiraju s prednacrtima, niti ih proizvode, nego predloženim nacrtima proniču u njihove *propuštene prilike*. Te teorije ni vremenski ni prostorno ne transcendiraju postojeću situaciju s projektima, nego djeluju *ovdje* i *sada* time što postojeću situaciju semantički osvjetljuju i time aktiviraju njezine propuštene prilike, tj. u postojećoj realnosti otkrivaju novi, naime, *previđeni smisao*. S promjenom smisla u *modus prezenta* moguće je ironično odbaciti filantropsko naricanje starih utopija. Ne vrijedi nacrt neke druge realnosti, nego drukčije znanje o postojećoj. Samo novo znanje, ili novi smisao postojeće situacije može premostiti barijere isključivosti među religijama, nacijama, demokracijama, državama, i tako otvoriti komunikaciju među njima. Navedene povijesno proizvedene sustave nije moguće *prevladati* u višem *univerzalnom jedinstvu*, kako su to predlagali Kant, Hegel i Marx te, u jednoj neizmjerljivo razvučenoj vremenskoj perspektivi, današnji euroskeptici. Ili, kako

je to formulirao Luhmann: “Pitanje što je realnost koja nas okružuje danas drukčije glasi: Kako je moguće informacije o svijetu i društvu akceptirati kao informacije o realnosti, kad znamo kako se informacije proizvode?” (Luhmann, 1996.: 215).

Zastupnici teorija diferencije znaju da je sadašnje funkcionalno diferencirano europsko društvo *sui generis* sa svojim sustavima koji radikalno isključuju i obezvrjeđuju sve što nije u funkciji sustava religije, nacije, države, ekonomije, ugroženo samim sobom, jer iz tih sustava uklanja sve ono na temelju čega oni crpe vlastiti identitet pa se time imuniziraju od vlastitoga obrambenog mehanizma.

Izlaz iz tog škripca teorije diferencije ne traže ni u humanističkim utopijama niti u eufemističkoj europskoj kući, odnosno u nekoj *superdržavi*, nego označivanjem onoga što je ostalo nevidljivo nakon krize s europskim ustavom, naime: da je moguće demokratski odlučivati i o onome o čemu se demokratski ne može i ne smije odlučivati. To znači da u Europi postoje problemi o kojima demokracije u nacionalnim državama ne mogu odlučivati. O takvim bi “rezidualnim problemima” na razini nadnacionalne demokracije trebalo biti moguće razlikovati tko je u većini, a tko u manjini. Takva *europska većina* ne bi, naime, imala funkciju legitimacije vladavine u Europskoj Uniji. Ona ne bi legitimirala “europsku državu”, ona bi samo javno označila polje za onu europsku politiku koja bi mogla i znala postupati s demokratski proizvedenim pluralizmom, dakle s politikom koja bi znala prirediti prostor za kolektivno obvezujuće odluke u Europskoj Uniji.

Europska politika i demokracija nisu u odnosu međusobne legitimacije i reprezentacije, nego u odnosu *javne semantičke afekcije*, one se ne odnose kauzalno, nego semantički pa su time javno prevodive i međusobno razumljive. Riječju, teorije diferencije ne misle ni kauzalno ni teleološki, nego semantički, tj. *one ne proizvode realnost, nego mijenjaju njezin smisao*. One ne žele promijeniti religije, nacije i kulture, nego njihov smisao. Kulturna, nacionalna, govorna realnost Europe ostaju nedirnutima, mijenja se samo smisao i znanje o toj pluralističkoj realnosti. “Ti sustavi vlastito osmišljavanje okoline moraju prilagoditi činjenici da ne mogu adekvatno djelovati u svijetu u kojem djeluju i to moraju spoznati” (Luhmann, 2002.: 316). Razlike među sustavima ne smiju biti shvaćene kao prijetnje vlastitom identitetu, nego kao jamci vlastitoga identiteta. Ono što isključujemo iz vlastitog sustava, s tim ostajemo u stalnom semantičkom odnosu. *Razlike se ne prevladavaju, nego se s njima kooperira*. Taj proces Foucault naziva *governmentalitzmom*.

Mnogo bi značilo kad bi se mnogoznačni pojam sekularizacije shvatilo u značenju *dezideologizacije* kulture, religije, nacije, govora, ekonomije. Time bi se otvorio prostor za demokratsko odlučivanje u Europskoj Uniji, a onda i prostor za politiku koja bi imala kapacitet za kolektivno obvezujuće odluke u

demokratski proizvedenom pluralizmu, a ne u onom koji smo u staroj Europi povijesno zatekli. Ili da parafraziramo Rawlsovu parafrazu Foucaulta: “Riječ je o tome da se u demokratskoj zajednici javno razumijevanje demokracije i politike maksimalno oslobodi ovisnosti o kontroverznim religijskim i filozofskim učenjima. Ako nam uspije razviti takvu koncepciju, moći ćemo načelo tolerancije primijeniti na filozofiju, religiju i kulturu, a politika i demokracija kao posebni sustavi moraju ostati to što jesu – političke i demokratske, a ne metafizičke djelatnosti” (Rawls, 1994).

Literatura

- Derrida, Jacques, 2003.: *Die Schurken*, Suhrkamp
- Luhmann, Niklas, 1986.: *Ökologische Kommunikation*, Opladen
- Luhmann, Niklas, 1996.: *Die Realität der Massenmedien*, Westdeutscher Verlag
- Luhmann, Niklas, 2002.: *Die Religion der Gesellschaft*, Suhrkamp
- Rawls, John, 1994.: *Die Idee des politischen Liberalismus*, Suhrkamp
- Rousseau, Jean Jacques, 1963.: *Der Gesellschaftsvertrag*, Reclam

Davor Rodin

BELETED SECULARIZATION

Summary

The author suggests that the multilayered concept of secularization should be understood as the *dezideologization* of culture, religion, nation, language, economy, opening the space for democratic decision-making in the European Union, and consequently the space for politics with the capacity for collectively binding decisions in the democratically generated pluralism, and not in the historically generated pluralism of the old Europe. Secularization originally meant the transfer of clergy (priests or monks) from regular to secular thereby making them *secularis* or laypersons. Since the Westphalian Treaty of 1647 the word secularization has meant the transfer of ecclesiastical property to civil possession or use. Secularization means a strict separation of the church and the state. It also means a secular implementation of Christian postulates of universal *equality of equals among equals*. Today, the concept of secularization is used metaphorically as *dezideologization* i.e. as the criticism of state forms such as *fascism* and *communism* which possessed only ideological and not democratic legitimacy. In that sense the thesis of the cultural or spiritual unity of Europe as its legitimizing grounds is undemocratic as it replaces and conditions democracy with a vague concept of culture or spoken communication.

Key words: secularization, European Union, democracy, de-ideologization, Luhmann

Mailing address: Fakultet političkih znanosti, Lepušićeva 6,
HR 10 000 Zagreb. *E-mail:* davor.rodin@zg.htnet.hr